GAP भाषा
A MULTILINGUAL JOURNAL OF RESEARCH
(ISSN – 2582-8770)
Globally peer-reviewed and open access journal.

પ્રભુદાસ પટેલની વાર્તા 'ખાખી જીવડાં' પ્રગટતી ગ્રામચેતના

હિતેશકુમાર વિનોદચંદ્ર મોદી

આસી.પ્રોફેસર,સરકારી વિનયન અને વાણિજ્ય કૉલેજ,ગાંભોઇ,સાબરકાંઠા

આનર્ત પ્રદેશ ઉત્તર ગુજરાતમાં સાબરકાંઠાના વિજયનગર તાલુકાના રાજપુર ગામે તારીખ ૧-૬-૧૯૬૪ના રોજ આંજણા પટેલ પરિવારમાં પ્રભુદાસ પટેલનો જન્મ થયો હતો.તેમનો જન્મ, ઉછેર અને વર્તમાન જીવન અતિ અંતરિયાળ-પર્વતીય આદિવાસી વિસ્તારમાં થયો છે.

તેમનું સમગ્ર જીવન પર્વતીય વિસ્તાર એવા વિજયનગરની આસપાસ જ વિકસ્યું છે. આ ડુંગરાળ પંથકમાં મોટાભાગની વસ્તી આદિવાસીઓની હોઈ આદિવાસી મિત્રો-સ્વજનો વચ્ચે જ જીવ્યા છે. શિક્ષણથી માંડીને અન્ય પ્રવૃત્તિઓ આદિવાસી ગ્રામીણ મિત્રો વચ્ચે સંપન્ન થઈ છે. જીવન અનુભવની આ મોંઘી મૂડીની ભોંય પર સાહિત્ય સર્જન થયું છે.પ્રભુદાસ પટેલએ 'વન્યરાગ' અને ' દેવચકલી ' એમ વાર્તાસંગ્રહ આપ્યા છે. સર્જક પોતે જ્યાં જન્મ્યા-વિકસ્યા તે ઉત્તર ગુજરાતના વિજયનગર તાલુકાના ગ્રામીણ આદિવાસી પરિવેશ તેમની વાર્તાઓમાં છે.

પ્રભુદાસ પટેલના વાર્તાસંગ્રહ 'વન્યરાગ' ની એક વાર્તા 'ખાખી જીવડાં' પ્રગટતી ગ્રામચેતના જોઈએ.

પરભુનું અકાળે અવસાન થતાં વિધવા બનેલી શનુના શેષજીવન અંગેની મનોમૂંઝવણ પીડા 'ખાખી જીવડાં' વાર્તામાં વ્યક્ત થઈ છે. ગલાકાકાએ મા-બાપ વિનાના ચંદુને દીકરાની જેમ જ મોટો કર્યો,પરભુની સાથે.પણ ગોલારાંએ પરભુને દારૂ પાઈને મારી નાંખેલા અને એ શનુને પામવા માટે શનુના કુટુંબીઓ સાથે માથાકૂટ કરતો હોય છે. એ વેળાએ તીવ્ર મનોવ્યથા અનુભવતી વિધવા શનુ તાબે થવાને બદલે વિદ્રોહ કરી મહાકાળીના આગ ઝરતા બિહામણા રૂપમાં બધા પુરુષોને ભગાવે છે.

આદિવાસી લોકોમાં સ્ત્રી વિધવા થાય ત્યારે કુટુંબીઓ છેડાગાંઠ-નોતરું કરે છે એ રિવાજ વ્યક્ત થયો છે.[૧] -

"આજે કટુંબીઓ છેડાગાંઠ કરવા બેઠા સ ઈમ ? મારી છેડાગાંઠ ? નાતરું ? ને ઈયે ઈ ગોલારાં હંગાત્યે ? હઅ, એટલા હાટ જ કાનકુસિયાં ! પાં...ણ મને પૂચ્યા વના? જીલ્લાનું તો મારે સે કે ઈયાંઅ ? શ્યું કોમ દૂબળીને પાટું મેલવા તિયાર થ્યાં, અશે ? મેં તો એક વાર છેડાગાંઠ કરી એ કરી વારે વારે શ્યેની ? ઓ ધરતી માઈ."

શનુને છેડાગાંઠ કરવી નથી પરંતુ ત્યાં બધા કુટુંબોમાં આવું જ હોય છે.[૨] -

"શનુ, કુટુમ્બીઓ તો હત્તેય એવા જ ! ' પેલી હવલીનો જ વચાર કરને! કટમ્બે તો ઈને ઈના જ દેવર હંગાત્યે ગાંગરતા ઊંટની પેઠમ પલાણી દીધેલી. ઈને કટમ્બે કયાં પૂશ્યું તું ? ને ઈના પૂંઠેની હવલીની ગત્ય તો તું યે કયા નથ્ય જાણતી ? "

કુટુંબના બૈરાં પણ શનુને સમજાવતાં વિધવા સ્ત્રીને બીજે વસ્તાર માંડવા સમજોવે છે.[૩] -

"બાઈ, આપડો તે કાંટા અવતાર સે? ના, ના,આપડાથી આદમી પેઠમ કાંય એકલાં જીવાય ? કે'જો અરે બુન, બાવળિયાના ઠૂંઠા પેઠમ તો દા'ડા વળતા અશે વળી ? ઘરમાં કાકાઈ ભઈ ને કાંય ઓછો પારકો કે'વાય ?"

મેળો અને ધરતીમાતાનો સંદર્ભ પણ જુઓ[૪] -

"મેળામાંથી ભાગી છૂટયા પછી પહેલ-વહેલો પરભુ તેને ધરતીમાતાના થાનકે લઈ આવેલો. ને પછી 'એઈ મા' પેલ પેલ્લાં તારા જ દુવારે આયાં શીએ. રખવાળાં કરજો મા !'

'એઈ મા! પરભુ હંગાત્યે જલમોજલમ રે'વાનું હખ...દેજો."

શનુની બદલાયેલી સ્થિતિ જોતાં બૈરામાં સળસળાટી મચી-"કોઈ સૂકાં મરચાં...કોઈ દેવતા.. તો કોઈ વળી અગરબત્તી.. એક તરફ શનુના વળગાડનો ઉપચાર થઈ રહ્યો' તો."

આ લોકોમાં મામેરાના પ્રસંગનું મહત્ત્વ ખૂબ.[૫]

https://www.gapbhasha.org/

"ગામમાં નાનાં-જુવાનિયાં- આધેડ ઉંમરના ને ઘરડાં-બધાંય ટ્રેક્ટરમાં છલોછલ ભરાઈ ગયેલાં. ફોઈને ત્યાં મામેરું લઈ જવાનું ટાણું એટલે કોંતાના આનંદને થનગનાટનું તો પૂછવાનું જ શું હોય ? "

અને ટ્રેક્ટર ફોઈના મકાનની ડુંગરી નીચે ઊભું જ રહ્યું કે ચાર પાંચ સ્ત્રીએ વધામણીના ગીતો ગાતાં ગાતાં આવી ગયેલી. મામેરું પત્યું જ કે વડીલો તો મામેરિયાઓને મળેલો બોકરિયો (બકરો) વેતરવામાં તો જુવાનિયા નાચ-ગાનમાં એકતાન બની ગયેલા.

ધરતીમાતા અને ડુંગરીઓ પ્રત્યેનો પ્રેમ જુઓ [૬] -

"બે જ વર્ષમાં ગામ કેવું અજાણ્યું બની ગયેલું ? જાણે બધુંય ઊંધું ચત્તુ ના થઈ ગયું હોય ? ના, ના, ધરતીમાતાનો ડુંગર તો એના એ જ હતો. ને નાની નાની ડુંગરીઓ પરનાં ખોલરાં ? ડુંગરિયો, ડુંગરદાદાની છોડીઓ જોણે છોકરાંને રમાડતી બેઠી ન હોય ! એ બધું તો સલામત જ હતુ."

હોળી ઉત્સવ ધામધૂમથી ઉજવાય [૭] -

"મુખીબાબાએ હૂળી (હોળી) બાળતાં સ 'ધમાધમ', 'ધમાધમ' ઢોલ વાગતા'તા ને બૈરાં હૂળીબાઈના ગીતો ગાતા'તા."

આદિવાસી બોલીના કેટલાક નમૂના જુઓ -

'એ દહાડાની કોંતા... કુદરતે જાણે લાલ લાલ શરમમાંથી જ ઘડી ન હોય !' [૮]

'પેલી કવ્વતમાં નથી કયું કે બૈરું વૉય ક બાયણુ અણું- બેય બરાબરનાં ! ઉઘડે તૈસ ખબર પડે.' [૯]

આદિવાસી સમાજમાં વિધવા સ્ત્રીની પીડા તેનો વિદ્રોહ કરતી આ વાર્તા સંદર્ભે પ્રા.ભરત મહેતા યોગ્ય કહે છે. -

" 'ઉજાસ'ની માફક આ વાર્તામાં પણ આદિવાસી સમાજના વિધિવિધાનો છે.આદિવાસી સમાજ ઘણી બધી બાબતોમાં મોકળો હોવા છતાં વિધવા સ્ત્રી સાથે ખટપટો ત્યાં પણ છે છતાં સ્ત્રી ભદ્ર વર્ગીય સ્ત્રી જેટલી મૂકનાયિકા નથી વિદ્રોહ કરે છે."

પાદટીપ

[1] પટેલ,પ્રભુદાસ, 'વન્યરાગ ',પ્રથમ આવૃત્તિ,૨૦૧૪, પૃષ્ઠ- ૩૮,અમદાવાદ :પાર્શ્વ પબ્લિકેશન્સ
[2] એજન (પૃષ્ઠ-૪૦)
[3] એજન (પૃષ્ઠ-૪૦-૪૧)
[4] એજન (પૃષ્ઠ-૪૭)
[5] એજન (પૃષ્ઠ-૪૯)
[6] એજન (પૃષ્ઠ-૫૨)
[7] એજન (પૃષ્ઠ-૪૭)
[8] એજન (પૃષ્ઠ-૪૯)
[9] એજન (પૃષ્ઠ-૫૨)

સંદર્ભ સાહિત્ય

[1] વ્યાસ,યોગેન્દ્ર,બોલી વિજ્ઞાન અને ગુજરાતી બોલીઓ,ચતુર્થ આવૃત્તિ,૨૦૧૦
[2] સેદાણી,હસુમતીબેન,ગુજરાતની લોક સંસ્કૃતિ, અગિયારમી આવૃત્તિ,૨૦૨૧
[3] સોઢા,ગણપત,અનુઆધુનિક ગ્રામચેતાનાકેન્દ્રી વાર્તાઓ, પ્રથમ આવૃત્તિ,૨૦૧૯

https://www.gapbhasha.org/